

Міністерство освіти і науки України

**Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди**

**Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова**

**Актуальні проблеми методики навчання історії,
правознавства та суспільствознавчих дисциплін**

Випуск 5

Харків – 2013

особливостей їх проведення. Так, серед особливостей проведення лекцій у системі вищої правової освіти другої половини XIX – початку XX століття можна виокремити:

1. Застосування різних форм читання лекцій: акроматична, швидке читання, стислий виклад основних положень (П. Карасевич); досконалий вільний виклад матеріалу лекції (В. Юшкевич); екскурсивний і диференційований метод (А. Паленко).

2. Обов'язкове використання практичного матеріалу і наведення правових прикладів.

3. Надання переваги фактам (юридичним, історичним), що збагачували зміст лекції і впливали на свідомість студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Юридический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905) / Под ред. проф. М. П. Чубинского и проф. Д. И. Багалея. – Харьков: Тип. «Печатное дело», 1908. – 310 с.

2. Редкин П.Г. Избранные педагогические сочинения. Сост. [и авт. вступит. статьи чл. кор. Акад. пед. наук РСФСР проф.

В.Я. Струминский] / П.Г. Редкин. – М.: Учпедгиз, 1958. – 150 с.

3. О кончине Д.И. Каченовского // Записки Императорского Харьковского университета. – Х.: Типография А. Дарре. – 1894. – № 1. – С. 38-40.

4. Учебное дело в наших университетах. П.Г. Виноградов // Вестник Европы. – Петербург: Тип. М.М. Стасюлевича, 1901. – № 10.

5. Левитский М. К вопросу о лекционной системе и практических занятиях в наших университетах / М. Левитский // Русские Ведомости. – 1901. – № 209. – С. 62-73.

6. Карасевич П. О форме университетского преподавания науки права. Лекция / П. Карасевич. – М.: Универ. тип., 1876. – 11 с.

7. Пиленко А. Книга и живое слово в университетском преподавании / А. Пиленко // Новое время. – 1901. – 31 мая.

8. Живаго С. Чего недостает в университете нашим будущим юристам? / С. Живаго – Б.м., 1902. – 28 с.

9. История университета Св. Владимира В. Шульгина, орд. проф. Университета Св. Владимира. – Санкт-Петербург: Тип. Рюмина, 1860. – 230 с.

УДК 347.789:303.725.37(100)

Письменицький А.А., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правознавства історичного факультету Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Теоретико-термінологічні аспекти становлення інформаційного права в Україні

В роботі досліджуються термінологічні правові аспекти становлення інформаційного права в Україні як галузі законодавства і галузі права. Зроблено акцент на формування структури права на інформацію та систематизації інформаційного законодавства.

Ключові слова: інформаційне право, система інформаційного законодавства, право на інформацію, галузь інформаційного права, інформаційно-правова відповідальність.

В работе исследуются терминологические правовые аспекты становления информационного права как отрасли законодательства и отрасли права. Сделан акцент на формирование структуры права на информацию и систематизации информационного законодательства.

Ключевые слова: информационное право, система информационного законодательства, право на информацию, отрасль информационного права, информационно-правовая ответственность.

In this paper we study the terminological legal aspects of information law as a field of legislation and legal fields. Focus on the structure of the right to information and the systematization of information legislation.

Key words: *information law, system information legislation, right to information, industry of information law, informational-legal responsibility.*

У науковій юридичній літературі останніх років можна виділити цілий спектр понять, з допомогою яких автори здійснюють спроби визначити цю сферу знань та нову галузь права. До таких термінів можна віднести: «програмне право», «правова інформатика», «право інформатики», «комп'ютерне право», «інформаційно-комп'ютерне право», «право знати», «право на доступ до інформації», «право на інформацію», а також «телекомунікаційне право», «інформаційне право».

Ця загальна сфера, тобто інформаційне право знаходиться у стадії становлення і тому зрозумілою є різноманітність термінів, з допомогою яких спеціалісти намагаються визначити його зміст. Водночас у стадії становлення знаходиться і складова цієї сфери юридичної науки – правова інформованість. Усі ці терміни обираються вченими виходячи з характеристики об'єктів, по відношенню до яких або в зв'язку з якими виникають суспільні відносини, що можуть бути врегульовані з допомогою правових норм.

Увесь загал термінів, що охоплюються даною науковою юридичною сферою та змістом певних юридичних норм, інститутів і галузю інформаційного права можна умовно поділити на дві групи. Сукупність термінів першої групи ґрунтується на застосуванні понять, що визначають інформаційні права та свободи, які повинні гарантуватись інформаційним правом – «право знати», «право на доступ до інформації», «правова інформованість», «право на знання своїх прав, свобод та обов'язків» і т. ін.

Друга група термінів формується на підставі уявлень про об'єкти, у зв'язку з якими виникають суспільні відносини, що можуть бути врегульовані нормами інформаційно-правової сфери. Це різноманітні носії інформації: друкована і аудіовізуальна інформація, комп'ютерні програми та самі комп'ютери. Крім цього, це та система відносин, що виникає з приводу обробки, розповсюдження (поширення), вироблення інформації. Так, наприклад у основі програмного права покладені відносини, що виникають при створенні, виробництві, поширенні та вживанні програмних продуктів.

Незважаючи на різноманітність згаданих термінів, всі вони є семантично близькими та легко об'єднуються в один клас

з допомогою поняття «інформаційна сфера», в якій вони застосовуються або як її складові частини, що асоціюються з нею.

В останній час все частіше застосовується термін «інформаційне право». Одним з перших у такому напрямку розглянув у своїх дослідженнях Ю.М. Батурін [1]. Назва «інформаційне право» формується завдяки основному об'єкту, з приводу якого виникають суспільні відносини, що вимагають правового врегулювання подібно таким галузям права, як, наприклад аграрне, екологічне, підприємницьке. У основі найменування цих галузей також знаходяться об'єкти правовідносин – екологія, підприємництво, аграрне виробництво і т. ін.

Використовує термін «інформаційне право» в своїх роботах і Ю.А. Тихоміров для визначення нової комплексної галузі права, яку він відносить до публічного права [2]. Характеризуючи зміст цієї галузі, він відмічає, що у рамках цієї галузі можна виділити комплекс специфічних правових питань які нею охоплюються. Йдеться, перш за все, про інформаційні відносини як предмет правового регулювання, об'єкти та суб'єкти інформаційних відносин, правовий режим отримання, передачі, зберігання й використання інформації, юридичні режими інформації різноманітного змісту, користування банками і базами даних, інформаційні свободи і права, інформаційна відповідальність. У такому вигляді інформаційне законодавство і галузь права, що знаходиться на стадії формування може охопити комплекс нормативного масиву, що різними авторами характеризується як «комп'ютерне право», «право інформатики», «комунікаційне право».

Зустрічаємо термін «інформаційне право» у А.Б. Агапова [3], котрий хоча і застосовує його, але не дає його визначення. Втім він позначає, що сукупність відносин щодо вироблення інформації та масової інформації слід вважати частиною складу інформаційних відносин.

Більшу увагу визначенню «інформаційного права» було приділено у роботах В.О. Копилова. Так у свою монографію в 1997 році він включає наступне визначення інформаційного права – це система соціальних норм і відносин, що охороняються силою держави та виникають в

інформаційній сфері – сфері виробництва, перетворення та споживання інформації. Основні предмети правового регулювання тут – це інформаційні відносини, тобто відносини, що виникають при здійсненні інформаційних процесів, – процесів створення, збору, обробки, накопичення, зберігання, пошуку, поширення й споживання інформації [4].

Пізніше, у 2002 році той же автор формулює більш поширено поняття «інформаційного права», доповнюючи перелік інформаційних процесів категорією «передача інформації» [5].

У М.М. Рассолова також знаходимо визначення інформаційного права, що здійснено ним у 1999 році. Він формулює його як галузеву юридичну науку: «...інформаційне право – це галузева юридична наука, яка вивчає сукупність норм права, що регулюють інформаційні відносини у суспільстві та містять приписи, що відносяться до інформаційної сфери в цілому» [6].

І.Л. Бачило у своїх публікаціях спробувала сформулювати свою концепцію інформаційного права. Центральною ідеєю її визначення можна охарактеризувати наступною дефініцією: інформаційне право – сукупність доктринальних положень юридичної науки, правових норм держави, що формують самостійний масив національного права, норм міжнародного законодавства, а також стан правової свідомості суб'єктів права у сфері інформаційної діяльності і відносин, пов'язаних з інформаційними ресурсами, функціонуванням інформаційних систем та мереж в умовах застосування сучасних інформаційних технологій, які орієнтовані на забезпечення безпечного задоволення інформаційних потреб громадян, їх організацій, держави і суспільства в цілому, забезпечення адекватної реакції юридичної системи на порушення встановлених законодавством правил в області інформації та інформатизації [7. С. 14].

Без формулювання дефініцій звертається до цієї проблеми також академік С.С. Алексєєв: «В даний час формуються своєрідні сфери комплексного характеру, що юридично опосередковують нові «прошарки соціальності» (екологічне право, інформаційне право, підприємницьке право) і, більш того, наростає тенденція їхнього переростання в основні галузі» [8].

Охоплене означеною галуззю (інформаційного права) питання правового інформування громадян пресою не осталося

поза увагою у вітчизняній юриспруденції. Українські науковці та їх розробки також звертаються активно до цих питань та напрямків. Так, у публікаціях та монографіях А.А. Письменицького означена проблематика досліджується з 1994 року [9]. В своїх теоретичних розробках ним також пропонуються певні визначення категорії: «інформаційного права», «інститутів інформаційного права», «системи інформаційного права» та ін.

В деяких аспектах цих визначень проглядається спільність з російськими вченими. Так аналізуючи галузеві ознаки інформаційного права А.А. Письменицький формулює визначення інформаційного права «Розуміння галузі інформаційного права як системи норм та інститутів, що регулюють певну самостійну сферу суспільних відносин, які виникають... з приводу права на інформацію, що розуміється як право на пошук і отримання, використання і зберігання, поширення та захист інформації» [10]. Водночас тут зроблена спроба визначити формулювання критеріїв, що є фундаментом формування нової галузі інформаційного права. Так серед них можна виділити: наявність реальних суспільних відносин інформаційного характеру, що потребують правового регулювання (юридичного захисту інтересів суб'єктів інформаційних відносин); накопичення певного масиву нормативно-правових актів, що регулюють інформаційні відносини; єдність об'єкту правового впливу – права на інформацію; формування в сфері норм інформаційного законодавства окремих груп, що регулюють відносно відокремлені суспільні відносини у межах інформаційного права. Останній аспект безпосередньо вказує на формування інститутів права в межах інформаційного права як галузі. При цьому наводяться приклади таких інститутів. Серед таких інститутів можна, наприклад, назвати інститут таємної інформації як сукупність норм інформаційного законодавства, що регулюють відношення, пов'язані з режимом обороту інформації з обмеженим доступом, що є державною, комерційною або іншою захищеною законом таємницею.

Інститут журналістського права як сукупність норм, що регулюють відношення з приводу діяльності журналістів, їх прав та обов'язків як спеціальних суб'єктів інформаційних відношень, що професійно збирають, створюють, обробляють і поширюють інформацію.

Інститут комп'ютерного права як сукупність норм, що регулюють відношення які виникають при пошуку, отриманні, використанні та зберіганні, поширенні та захисті інформації у автоматизованих інформаційних системах.

Інститут рекламного права як сукупність норм, що регулюють відношення з приводу особливого виду поширення інформації, пов'язаного з активною формою впливу її розповсюджувача на споживачів.

Доповнення структури означених інститутів інформаційного права здійснено також в дослідженнях Денісової О.С. Так інститут правового інформування ЗМІ вона пояснює як сукупність норм, що регулюють систему заходів, яка здійснюється засобами масової інформації щодо поширення інформації про правову дійсність у державі, змістом якої є діюче законодавство і право, правова ідеологія, правові форми діяльності держави [11. С. 18].

З огляду на те, що в національному інформаційному законодавстві достатньо широко використовуються і дозволи, і заборони й зобов'язання, можна зробити припущення про формування в інформаційному праві комплексного методу правового регулювання.

Активно здійснюються в Україні й наукові спроби систематизації нормативно-правового матеріалу у інформаційній сфері. Так перший інкорпоративний збірник інформаційного законодавства був підготовлений у березні 1996 р. [12]. Пізніше, у 1997 році таку спробу здійснила Національна Рада з питань телебачення і радіомовлення [13]. Аналогічна спроба була здійснена у 1998 році у бюлетені законодавства і юридичної практики [14]. Вже у 2001 Державним комітетом інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України здійснена більш ретельна систематизація нормативних актів, що регулюють інформаційну діяльність в Україні [15].

Водночас різноманітні аспекти інформаційних відносин, що регулюються юридичними нормами досліджуються українськими вченими юристами, які спеціалізуються у галузевих напрямках. Так, з точки зору теорії управління І.В. Арістова, в деяких статтях, досліджує проблеми стратегії інформаційної політики й розвитку інформаційного законодавства в Україні [16]. А вже в докторському дисертаційному

дослідженні звертається і до проблем відомчого правового інформування в системі ОВС. Так розглядаючи поняття правової інформації І.В. Арістова звертає увагу на те, що: «Правове суспільство, правова держава та її підсистеми, у тому числі ОВС України, потребують правової культури, правової обізнаності і, як наслідок правової інформації. У Законі України «Про інформацію» подано, на наш погляд, вузьке трактування поняття правової інформації» і далі «правова інформація у широкому сенсі: тексти та інші матеріали, що включають відомості про законодавство, право та правозастосовну практику, а також інші дані, які необхідні для дотримання норм права та активного правокористування» [17].

Питання правової регулювання діяльності суспільних структур, що виконують функції суспільних зв'язків та зв'язків з засобами масової інформації у формуванні громадської думки, інформованості та інформаційно-правової культури досліджуються також у роботах І.Д. Казанчук. Нею окремо досліджується питання взаємозалежності структур забезпечення відомчих зв'язків з засобами масової інформації, з громадськими об'єднаннями та формуванням правової поінформованості як у громадян так і співробітників ОВС [18].

На рівні проблем цивільно-правового характеру досліджується проблема інформаційних відносин в дослідженнях Є.В. Петрова. Він звертає увагу на напрямок щодо розуміння інформації, як категорії, що розглядається в розумінні структурного елементу складу правовідносин [19]. Автор здійснює спробу обґрунтувати положення про те, що інформацію можна розглядати як об'єкт правовідносин. Беручи до уваги той факт, що традиційно теорією права під об'єктом правовідносин розуміється певне матеріальне або нематеріальне благо, з приводу якого складаються правовідносини, слід підкреслити, що позиція Є.В. Петрова має суперечливі аспекти. Зачасту під певними благами у цьому випадку розуміється не предмет навколишнього світу, а, наприклад, право на будь-що, або сукупність суспільних відносин. В такому випадку об'єктом інформаційних правовідносин, як правило, виступає право на інформацію, а не сама інформація. Втім, це питання є достатньою мірою дискусійним.

Загалом велика кількість юристів науковців не досліджують інформаційну сферу суспільних відносин в цілому, в системній сукупності. Вони, зачасту, зупиняються на певних складових елементах цієї сукупності, орієнтуючись на асоціативне сприйняття категорій з терміном «інформація». Наприклад, зосереджують увагу на інформатиці, комп'ютерно-інформаційних відносинах, засобах інформаційного зв'язку, телекомунікаціях. До того ж, зачасту без прямого пов'язування цих питань з інформаційною сферою взагалі. Можливо, що саме це утруднює поєднання на сучасному етапі зусиль вчених для визначення і розуміння галузі інформаційного права, його окремих інститутів (до речі й поняття правового інформування засобами масової інформації і зокрема пресою).

З другого боку, якщо взяти за основу не деталізуючий підхід, тобто коли сферою правового регулювання даної галузі виступають не тільки означені вище аспекти й об'єкти, а комплексна сукупність суспільних відносин в інформаційній сфері, яка охоплює увесь цикл обороту інформації починаючи від створення інформації, перетворення її, передачу та поширення інформації (у тому рахунку з допомогою ЗМІ і зокрема преси, або засобами зв'язку та телекомунікації), зберіганням інформації, споживанням й використанням, захистом інформації та, закінчуючи, знову таки, створенням інформації. Закмнувши таким чином повний цикл обороту інформаційних відносин можна виходити на назву нової галузі, що проходить стадію формування – інформаційне право. У такому випадку вказані вище терміни буде доцільно розглядати як складові цієї галузі, тобто його підгалузі (комп'ютерне право) або інститути (журналістське право, правове інформування пресою) [20].

Підґрунтям пов'язування правового інформування з інформаційним правом як галузю законодавства і галузю права є також і те, що оборот, поширення інформації є процесами постійними, вічними. На відміну від них преса та інші ЗМІ, технічні структури поширення інформації, засоби зв'язку та телекомунікації, комп'ютерні мережі виникли й набули розвитку як засоби, що виконують у процесі обороту інформації допоміжну роль, як такі, що забезпечують й підвищують ефективність обробки, перетворення й передачі інформації саме в сучасних умовах. Безумовно, означені засоби будуть постійно

набувати більшої досконалості, будуть змінюватися у процесі розвитку людської думки, але так чи інакше це буде завжди пов'язано з необхідністю створення, перетворення, передачі, поширення і застосування, пошуку і захисту інформації. Процес створення і використання нових допоміжних засобів може супроводжуватись традиційними суспільними відносинами або формувати умови для нових інформаційних відносин. Означена специфіка вимагає ретельної уваги фахівців що займаються правотворчістю у цій сфері. Категорія «інформаційне право», таким чином, виступає як більш широка категорія, що поглинає собою означені вище різноманітні напрямки регулювання у інформаційній сфері.

Спільним «генетичним предком» для інформаційного законодавства України та, наприклад, Росії, безумовно, є Закон Союзу РСР «Про друковані та інші засоби масової інформації» [21], що діяв як на території Української РСР, так і на території РСФР до 1991 року. Основу закону СРСР «Про пресу» склав перший у радянський час ініціативний і авторський проект, підписаний звучними нині прізвищами – Ю.М. Батурін, М.А. Федотов, В.Л. Ентін. Цей проект мав важку долю, основну частку якої склали не труднощі його підготування, а труднощі виходу у світ, у люди, у коло суспільного і державного обговорення.

14 жовтня 1988 року проект з'явився на естонській мові в маленькій спортивній газеті «Спордилехт». А тиждень потому на російській – у великий «Молоді Естонії». У грудні ж естафету гласності підхопив Петербург (Ленінград). 14.12.1988 року в БК Ленсовету відбулося перше в СРСР його широке суспільне обговорення під рубрикою: «Ініціативному законопроект - суспільну підтримку!». Це обговорення також в ініціативному порядку підготував і провів дуже авторитетний і впливовий у той час фаховий клуб «Перебудова».

Таким чином, факт появи ініціативного законопроект «Про пресу...» за допомогою ініціативної ж суспільної підтримки реально став фактом суспільним, а, у силу цього, і юридичним [22].

Однак, після досягнення обома державами суверенітету їх законодавство про ЗМІ почало розвиватись самостійно, іноді із суттєвими відмінностями, подекуди детально повторюючи тенденції один одного.

В Росії спадкоємцем Закону Союзу СРСР «Про друковані та інші засоби масової інформації» став Закон РФ «Про засоби масової інформації», прийнятий у грудні 1991 року [23], що став основою щодо всього інформаційного законодавства. В Україні ж розвиток інформаційного законодавства відбувався більш системним шляхом - першим по порядку прийняття і базовим по відношенню до підгалузі інформаційного права став Закон України «Про інформацію» [24], що почав діяти з кінця 1992 року. Після того, як цим Законом було введено такі базові поняття, як інститут власності на інформацію, право громадян, український законодавець почав нарощувати масу нормативно-правових актів за рахунок інших законів, що регулюють діяльність окремих родів засобів масової інформації (наприкінці того ж 1992 року був прийнятий Закон України «Про друковані засоби масової інформації в Україні» [25], у 1993 – «Про телебачення та радіомовлення» [26], на початку 1995 – «Про інформаційні агентства» [27].

Цікавою особливістю розвитку законодавства України про засоби масової інформації стала відсутність єдиного закону, що мав би регулювати правовий статус усіх родів ЗМІ, яким для Росії є Закон «Про засоби масової інформації». Подібну до нього функцію в Україні виконує Закон «Про інформацію», але він поширює свою дію не лише на ЗМІ, але і, як констатує його стаття 3, «на інформаційні відносини, які виникають у всіх сферах життя і діяльності суспільства й держави при одержанні, використанні, поширенні та зберіганні інформації». Водночас цей Закон відносить до засобів масової інформації, окрім газет, журналів, такі форми неперіодичного поширення масової інформації, як «одноразові видання з визначеним тиражем», а також «кіно, звукозапис, відеозапис», які традиційно до мас медіа не відносять.

Таким чином, українські закони, що регулюють діяльність різноманітних родів засобів масової інформації, діють практично незалежно один від одного, що призвело до суттєвих розбіжностей у правовому статусі журналістів різних родів ЗМІ, наприклад, тих, хто працює в теле-радіокомпанії (українське законодавство вживає в даному випадку термін «телерадіопрацівник»), і газетяра чи журналіста від журналу. Тут виникають розбіжності й у правовому статусі цих працівників. Так, якщо в Законі України «Про

пресу...» [25, ст. 26], у розділі про обов'язки: «Права та обов'язки журналіста редакції» встановлюється, що журналіст зобов'язаний: «відмовлятися від доручення редактора (головного редактора) чи редакції, якщо воно не може бути виконано без порушення Закону», то вже в Законі України «Про телебачення і радіомовлення» [26, ст. 38] цей самий аспект розглядається як право творчого працівника телерадіоорганізації відмовитися від виконання доручення телерадіоорганізації, якщо воно суперечить чинному законодавству.

Специфіка розвитку українського інформаційного законодавства і, відповідно, галузевого напрямку інформаційного права супроводжується розвитком цілої низки новітніх правових понять і категорій. Серед останніх доцільно звернути увагу і на саму категорію «право на інформацію», і на розуміння сучасного поняття «об'єкт інформаційних правовідносин», і на змістовне наповнення категорії «особливі суб'єкти інформаційних правовідносин», і новий підхід до «інформаційно-правової відповідальності», що стали одним зі складових сучасної теорії інформаційного права у дослідженнях українських науковців-правників Письменицького А.А. та Гапотія В.Д. [28].

ЛІТЕРАТУРА

1. Батурич Ю.М. Проблемы компьютерного права / Ю.М. Батурич. – М., 1991.
2. Тихомиров Ю.А. Публичное право / Ю.А. Тихомиров. – М., 1995. – С. 339.
3. Див: Агапов А.Б. Основы федерального информационного права России / А.Б. Агапов. – М., 1995.
4. Копылов В.А. Информационное право / В.А. Копылов. – М., 1997.
5. Копылов В.А. Информационное право // В.А. Копылов. – М.: Юрист, 2002. – 512 с.
6. Рассолов М.М. Информационное право / М.М. Рассолов. – М., 1999.
7. Бачило И.Л. Информационное право. Роль и место в системе права Российской Федерации / И.Л. Бачило // Государство и право. – 2001. – №2. – С. 14.
8. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования / С.С. Алексеев. – М.: Статут, 1999. – 712 с.
9. Письменицкий А.А. Проблемы правовой информированности / А.А. Письменицкий // Бизнес Информ. – 1994. – № 9. – С. 5-6.

10. Письменицький А.А. Галузеві ознаки інформаційного права України / А.А. Письменицький // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2001. – № 15. – С. 65-70.
11. Денісова О.С. Роль преси у правовому інформуванні громадян України: Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата юридичних наук: 12.00.01. / Олена Сергіївна Денісова. – Донецьк, 2002. – 185 с.
12. Письменицький А.А. Информационное право Украины. Сборник нормативно-правовых актов с комментариями и словарем информационно-правовых терминов / А.А. Письменицький. – Х.: Бизнес Информ, 1996.
13. Україна: інформація і свобода слова. Збірник законодавчих актів, нормативних документів та статей фахівців / Упоряд. А.М. Задворний. – К.: Молодь, 1997.
14. Законодавство України про інформацію // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1998. – № 7.
15. Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні: Станом на 1 січня 2001 р. / Упоряд. С.Е. Демський. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 688 с.
16. Арістова І.В. Правове регулювання суспільних інформаційних відносин: стратегія розвитку інформаційного законодавства України / І.В. Арістова // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2001. – № 14. – С. 122-128.
17. Арістова І.В. Державна інформаційна політика та її реалізація в діяльності органів внутрішніх справ України: організаційно-правові засади: Автореф. дис.... доктора юридичних наук: 12.00.07. / І.В. Арістова. – Харків. – 2002. – С. 23.
18. Казанчук І.Д. Цільове призначення та специфіка діяльності з публік рілейшнз в органах внутрішніх справ / І.Д. Казанчук // Вісник Національного університету внутрішніх справ. Спецвипуск. – 2001. – С. 246-249.
19. Петров Є.В. Інформація як об'єкт правовідносин / Є.В. Петров // Вісник Національного університету внутрішніх справ. Спецвипуск. – 2001. – С. 249-252.
20. Див.: Копылов В.А. О структуре и составе информационного законодательства / В.А. Копылов // Государство и право. – 1996. – № 6.
21. Закон СССР «О печати и других средствах массовой информации» // Известия. – 15.12.1990. – С. 5-6.
22. Монахов В.Н. Опыт Судебной палаты по информационным спорам и проблемы совершенствования законодательства о СМИ / В.Н. Монахов // Концепция законодательства о средствах массовой информации для посттоталитарных государств. 26-28 октября 1996. Стенографический отчет. – СПб., 1997. – С. 89-90.
23. О средствах массовой информации. Закон Российской Федерации // Ведомости Верховного Совета Российской Федерации. – 1992. – № 7. – Ст. 300.
24. Про інформацію. Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
25. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні. Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – №1, ст. 1, із змінами, внесеними згідно із Законами № 3582-12 від 11.11.93, ВВР, 1993, №46, ст. 427; № 70/97-ВР від 14.02.97, ВВР, 1997, №15, ст. 115.
26. Про телебачення і радіомовлення. Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 10. – Ст. 43.
27. Про інформаційні агентства. Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 13. – Ст. 83.
28. Письменицький А.А., Гапотій В.Д. Загальна теорія інформаційного права: Монографія / А.А. Письменицький, В.Д. Гапотій. – Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2012. – 300 с.